בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁשָּׁנוּ תַּחַת יָדָךְ – הכפוף למרותך, ומזהירה התורה שלא תערים עליו לצאת לפני שנת היובל. **אוֹ אֵינוֹ** – שמא תאמר שאין הפסוק מדבר אֶלָּא בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁאֵינוֹ תַּחַת יָדָךְ, אבל בישנו תחת ידך יכול אתה להערים עליו ולצאת לפני שנת היובל, **אָמַרְתָּ** – הרי אתה אומר ותמה על כך, **וְכִי מָה אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת לוֹ** – כיצד אפשר להכריחו להוציא את העבד בשנת היובל, ומדוע כתבה התורה את דינו. **הָא** – אלא בודאי אֵין הַכָּתוּב מְדַבֵּר אֶלָּא בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁשָּׁנוּ תַּחַת יָדָךְ.

שנינו במשנה שהעבד עברי נקנה בכסף **וּבְשְׁטָר.** מבררת הגמרא, מְנָלָן שכך הוא. משיבה הגמרא, **אָמַר עוּלָּא אָמַר קְרָא** לגבי אמה העבריה (שמות כא ו) **'אִם אֲחֵרֶת יִקַּח לוֹ' וגו'** – אם ישא האדון אשה מלבד האמה הזו אין לו לגרע מהאמה את חיובו בלפיה, **הִקִּישָׁהּ הַכָּתוּב** את אמה העבריה **לְאֲחֵרֶת** – לאשה המתקדשת לבעלה. **מָה** [כשם ש]**אַחֶרֶת מְקֻנָּא** [מתקדשת] **בִּשְׁטָר, אַף אָמָה הָעִבְרִיָּה מְקֻנָּא בִּשְׁטָר.** מקשה הגמרא **הָנִיחָא** – הלימוד הזה מההיקש ל'אחרת' ניחא לומר רק **לְמַאן דְּאָמַר** שהַשְׁטָר שבו נקנית **אָמָה הָעִבְרִיָּה הָאֲדוֹן כּוֹתְבוֹ** [דהיינו הקונה], ונמצא ששטר זה דומה לשטר קידושין שאף שם הבעל [שהוא הקונה באשה] כותבו, וניתן ללמוד זה מזה. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** שטר אמה העבריה **הָאָב כּוֹתְבוֹ** – אבי האמה [דהיינו המוכר] כותבו, ואינו דומה לשטר קידושין, ואם כן אי אפשר ללמוד זה מזה **מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** – מהיכן נלמד לדעתו קנין שטר באמה. **דְּאִיתְּמַר** – שכן שנינו מחלוקת בענין זה, **שְׁטַר אָמָה הָעִבְרִיָּה, מִי כּוֹתְבוֹ. רַב הוּנָא אָמַר אָדוֹן כּוֹתְבוֹ,** וכותב בו 'בתך קנויה לי' ונותנו לאביה. **רַב חִסְדָּא אָמַר אָב כּוֹתְבוֹ** – וכותב בו 'בתי מכורה לך' ונותנו לאדון. אם כן, **הָנִיחָא לְרַב הוּנָא, אֶלָּא לְרַב חִסְדָּא מַאי אִיכָּא לְמֵימַר.** משיבה הגמרא, **אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, אָמַר קְרָא** בענין יציאת אמה העבריה (שמות כא ז) **'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים'** – אין אמה העבריה יוצאת בדרך שיוצאים עבדים כנעניים, משמע שרק לענין יציאה היא אינה שווה להם **אֲבָל נְקָנְיָין הִיא נְקָנְיָין עֲבָדִים** – לענין קנייתה היא שווה להם, **וּמַאי נִיהוּ** – באיזה קנין מקניני עבד כנעני נאמר שאף אמה העבריה נקנית בו, קנין **שְׁטָר.** שואלת הגמרא, **וְאֵימָא** – ואומר שהדיוק מהפסוק הוא כך, **אֲבָל נְקָנְיָין הִיא כְּקִנְיַן עֲבָדִים** כנעניים **וּמַאי נִיהוּ** – ובאיזה קנין, **חֲזָקָה,** אבל לא בקנין שטר. משיבה הגמרא, אי אפשר לומר שאמה נקנית בחזקה, כיון שְׁאָמַר קְרָא בפסוק המלמד שעבד כנעני נקנה בחזקה (ויקרא כה מו) **'וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם** לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה', ומשמע דווקא **'אוֹתָם'**, כלומר עבדים כנעניים, נקנים **בַּחֲזָקָה, וְלֹא אַחֵר** – ואין עבד אחר נקנה בַּחֲזָקָה. לפיכך על כרחנו לומר שהקנין הנלמד מהפסוק 'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים' הוא קנין שטר. מקשה הגמרא, מנין שהפסוק בא למעט קנין חזקה, **וְאֵימָא** – ואומר שהדיוק מהפסוק הוא כך, **'אוֹתָם'**, כלומר עבדים כנעניים, נקנים **בְּשְׁטָר, וְלֹא אַחֵר** – ואין עבד אחר נקנה **בְּשְׁטָר.** משיבה הגמרא, לא יתכן למעט קנין שטר מהפסוק הזה, מאחר **וְהָכְתִיב** – כבר נאמר **'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים'**, ומשם למדנו קנין שטר, כאמור לעיל.

מבררת הגמרא, **וּמָה רָאִיתָ** לומר שהפסוק 'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים' מרבה קנין שטר, ואילו הפסוק 'וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם' ממעט קנין חזקה, אולי ההיפך הוא. משיבה הגמרא, **מְסַתַּבְרָא** – מסתבר יותר לומר שקנין **שְׁטָר הֲוָה לֵיהּ לְרַבּוֹיֵי** – התכוונה התורה לרבות, שהרי כוחו גדול משל קנין חזקה **שֶׁכֵּן מוֹצִיאָהּ בְּכֶסֶת יִשְׂרְאֵל** – שאשה מתגרשת בו [בגט]. דוחה הגמרא, **אַדְרַבָּה** מסתבר יותר לומר שחֲזָקָה הֲוָה לֵיהּ **לְרַבּוֹיֵי,** שהרי כוחו גדול מקנין שטר **שֶׁכֵּן קוֹנָה בְּנִכְסֵי הַגֵּר** שמת ללא יורשים, שנכסיו הפקר וכל המחזיק בהם קנה אותם. משיבה הגמרא, אף על פי כן כוחו של קנין שטר גדול מקנין חזקה, שכן **בְּאִישׁוּת מִיהַת לֹא אַשְׁכְּחָן** – בקניני אישות לא מצאנו שקנין חזקה מועיל, ואילו קנין שטר כוחו מועיל בקניני אישות. תירוץ נוסף מדוע עדיף לרבות קנין שטר מהפסוק 'לא תצא כצאת העבדים' ולא קנין חזקה. **אִי בָּעֵית אֵימָא,** אמנם מגוף הפסוק אין הוכחה אם יש לרבות קנין שטר או קנין חזקה, אלא שלְחָכִי **אַהֲנֵי** לענין זה מועיל הפסוק **'אִם אַחֶרֶת'** המקיש אמה לקידושי אשה, ללמד שהלימוד מעבד כנעני לאמה הוא לענין שנקנית בשטר, ולא לענין שנקנית בחזקה.

מקשה הגמרא, **וְרַב הוּנָא** שלומד קנין שטר באמה העבריה מהפסוק 'אם אחרת יקח לו', **הַאי** – הפסוק **'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים' מַאי דָּרֵישׁ בֵּיהּ** – לאיזה ענין נאמר. משיבה הגמרא, **הַהוּא מִיבָּעֵי לֵיהּ** – נצרך לדעתו כדי ללמד את האמור בו בפירוש, **שֶׁאֵינָהּ יוֹצְאָה בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים בְּעֶבֶד** כנעני, שאם חיסר האדון אחד מראשי איבריה היא אינה יוצאת לחירות, אלא משלם לה את שווים וממשיכה לעבדו. **וְרַב חִסְדָּא** הלומד מכאן אף קנין שטר באמה, אומר, **אִם כֵּן** – שהפסוק לא נאמר אלא כדי ללמד שאינה יוצאת בראשי איברים, **לְכְתוֹב קְרָא 'לֹא תֵצֵא כַּעֲבָדִים', מַאי 'כְּצֵאת הָעֲבָדִים', שְׁמַע מִינָּהּ** – מיתור תיבת 'כצאת' אתה למד **תַּרְתֵּי** – שני עניינים, שאינה יוצאת בראשי איברים, שנקנית בשטר.

הגמרא ממשיכה לבאר את המשנה. שנינו **'וְקוֹנֶה עבד עברי אֶת עַצְמוֹ בְּשָׁנִים',** המקור לכך הוא מִדִּכְתִיב בעבד עברי (שמות כא ב) **'שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִיעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי וגו'.** עוד שנינו במשנה, שהעבד יוצא **בְּיוֹבֵל.** מבארת הגמרא שמקור לדין זה הוא מִדִּכְתִיב בעבד עברי (ויקרא כה לט-מ) **'עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ'.** עוד שנינו במשנה, שהעבד יוצא אף **בְּגִרְעוֹן כֶּסֶף** – האדון מפחית את שכר השנים שעבד אצלו מהסכום ששילם עבורו, והעבד נותן לו את היתר ויוצא. **אָמַר חִזְקִיָּה,** המקור לכך הוא מִדְּאָמַר קְרָא באמה העבריה (שמות כא ח) **'וְהֶפְדָּהּ'** שהאדון עוזר לה לפדות את עצמה, פסוק זה **מְלַמֵּד שֶׁמְּגָרֵעַ** – שמחסיר האדון **מִפְּדְיוֹנָהּ** – מהסכום ששילם עבורה, את השנים שכבר עבדה אצלו, ונוטל את היתר **וְיוֹצְאָה** לחירות.

תָּנָא – שנינו בברייתא, **וְקוֹנֶה** עבד עברי **אֶת עַצְמוֹ בְּכֶסֶף וּבְשָׁוֶה כֶּסֶף וּבִשְׁטָר.** מבררת הגמרא, **בְּשִׁלְמָא בְּכֶסֶף דִּכְתִיב** בעבד עברי הבא לפדות את עצמו (ויקרא כה נא) **'יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ'.** וכן **בְּשָׁוֶה כֶּסֶף נַמִּי** יוצא העבד, שכן **'יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ' אָמַר רַחֲמָנָא,** ותיבת 'ישיב' מיותרת ובאה **לְרַבּוֹת שְׁשָׁוֶה כֶּסֶף בְּכֶסֶף** לענין זה. **אֶלָּא הַאי שְׁטָר** המוזכר בברייתא, **הֵיכִי דָּמֵי** – לאיזה שטר הכוונה. **אִילֵימָא** – אם נאמר **דִּכְתַב לֵיהּ שְׁטָרָא אַדְּמֵיהּ** – שכתב העבד לאדון שטר חוב על שווי**ו**, **הֵיינוּ** – הרי זה בכלל קנין **כֶּסֶף** האמור בברייתא. **אֶלָּא** הכוונה לשטר **שֵׁיחְרוּר,** שהאדון כותב לעבד. אלא שעדיין קשה, **שְׁטָר לָמָּה לִי** – מדוע צריך האדון לכתוב שטר, **לֵימָא לֵיהּ בְּאַפַּי תְּרֵי זִיל** – שיאמר לו בפני שני עדים 'לך', **אִי נַמִּי** – או שיאמר לו **בְּאַפַּי בֵּי דִּינָא** – בפני בית דין 'זיל' וכמשמעות הכתוב בשטר, שהרי אין לו עליו אלא חוב בעלמא ויכול למחול אותו. **אָמַר רָבָא, זֹאת אוֹמֶרֶת** – מכך שאינו יוצא אלא בשטר שחרור, אנו למדים **שֶׁעֶבֶד עִבְרִי גּוּפוֹ קָנוּי** לאדון למשך התקופה שקנה אותו, **וְלִפֵּיכָךְ הָרַב שָׁמַחַל עַל גִּרְעוֹנוֹ** – על יתרת חובו של העבד, **אֵין גִּרְעוֹנוֹ מָחוּל,** כי דבר השייך לאדם אינו יוצא מרשותו בדיבור לחוד עד שיעשה בו קנין. שנינו במשנה, **יְתֵירָה עָלָיו אָמָה הָעִבְרִיָּה** על עבד עברי, שיוצאת גם בסימנים. **אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, אָמָה הָעִבְרִיָּה** קוֹנָה **אֶת עַצְמָהּ** אף **בְּמִיתַת הָאָב** – אביה, לצאת **מֵרְשׁוּת הָאָדוֹן,** ודין זה יש לנו ללמדו **מִמָּקוֹם** וְחוֹמֶר מיציאה בסימנים. **וּמָה סִימָנִין** – סימני נערות **שֶׁאֵין מוֹצִיאִין** את הבת **מֵרְשׁוּת הָאָב** עד שתיעשה בוגרת, אף על פי כן **מוֹצִיאִין** אותה **מֵרְשׁוּת הָאָדוֹן** וכפי ששנינו במשנה. אם כן, **מִיתָּה** – מיתת האב **שֶׁמּוֹצִיאָה מֵרְשׁוּת אָב** – שבמיתתו יוצאת הבת מרשותו, **אֵינוֹ דִּין שֶׁמּוֹצִיאָה** את האמה **מֵרְשׁוּת אָדוֹן.** הגמרא מקשה על דברי ריש לקיש, **מֵיתִיבֵי רַב הוֹשַׁעְיָא,** שנינו במשנה **'יְתֵירָה עָלָיו אָמָה הָעִבְרִיָּה שֶׁקּוֹנָה אֶת עַצְמָהּ בְּסִימָנִין', וְאִם אֵינָהּ** – אם אכן אמה העבריה קונה את עצמה במיתת אביה, **נֵיתֵּנִי נַמִּי** – שישנה התנא שהיא יוצאת אף **בְּמִיתַת הָאָב.** מתרצת הגמרא, **תָּנָא וְשַׁיֵּיר** – התנא שנה מקצת האופנים בהן יוצאת אמה העבריה, ושייר מקצתן. מבררת הגמרא, **מַאי שַׁיֵּיר דְּהַאי שַׁיֵּיר** – מהו האופן הנוסף ששייר התנא, כדי שנוכל לומר ששייר אף את יציאתה במיתת האב. **שַׁיֵּיר מִיתַת הָאָדוֹן,** שאמה יוצאת בו ולא נשנה שנקנית בשטר, ולא לענין שנקנית בחזקה.

המשך בעמוד סא

במשנה. דוחה הגמרא, **אִי מְשׁוּם** שהתנא שייר את יציאת האמה **בְּמִיתַת הָאָדוֹן, לַאו שְׁיוּרָא הוּא** – אין זה שיור שמשום כך נאמר ששייר התנא אף את יציאתה במיתת האדון. **דְּכֵיוָן דְּאִיכָּא נַמִּי בְּאִישׁ** – מאחר ויציאה במיתת האדון ישנה אף בעבד, שהרי אף הנרצע יוצא בה, **לפיכך לֹא קָתָנֵי** – לא שנאה התנא במשנה.

מאחר ולא שייר התנא כלום, מקשה הגמרא **וְאֶלָּא** – אם כן שישנה התנא שאמה יוצאת במיתת האב. מתרצת הגמרא, **הָתְנָא** שבמשנה, **דְּבַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קִצְבָּה** – יציאה שזמנה וכמותה ידועים, וכגון בשש וביובל שידוע מתי יחולו, וכן בגרעון כסף שידוע בכמה נקנתה, **קָתָנֵי**, אבל **דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ קִצְבָּה** – יציאה שזמנה וכמותה אינם ידועים, כמיתת האב שלא ידוע מתי יהיה, **לֹא קָתָנֵי**. הגמרא תמהה, וכי דבר שאין לו קצבה אין התנא שונה, **וְהָא** יציאה **בִּסְימָנִין דְּאֵין לָהֶם קִצְבָּה** – שהוא דבר שאינו ידוע מתי יהיה, כי יש שמקדימה להביאם ויש שמאחרת, **וְאַף עַל פִּי כֵן קָתָנֵי**. מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב סָפְרָא**, אף סימנים יש להם קצבה, ואם כי אמנם **אֵין לָהֶם קִצְבָּה לְמַעְלָה** – לא ידוע מתי הם יצמחו לאחר י"ג שנים ומעלה, שמאז הם נחשבים כסימני נערות, **אֲבָל יֵשׁ לָהֶם קִצְבָּה**

לְמַטָּה – הדבר ידוע עד איזה גיל אין הסימנים נחשבים כסימני נערות, ואין האמה יוצאת בהם. דְּתַנְיָא, בֶּן תֵּשַׁע שָׁנִים שֶׁהֵבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת במקומות הידועים, אינם אלא שׁוּמָא – יבלת המצויה בעור ודרכה לגדל שער, והרי הוא קטן. הביא שתי שערות בתקופה מְהֵיוּתוֹ בֶּן תֵּשַׁע שָׁנִים וְיוֹם אֶחָד וְעַד בֶּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד, וְעוֹדָן בּוֹ שלא נשרו עד תחילת שנת י״ב, אף על פי כן שׁוּמָא הֵן. רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה חולק וְאוֹמֵר, אם לא נשרו לפני שנת י״ב סִימָן גדלות הן. אך אם נשרו קודם שנת י״ב, אף רבי יוסי מודה שהוברר הדבר למפרע שלא היו אלא שומא. ואם הביא שתי שערות בהיותו בֶּן שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד, אפילו נשרו אחר כך דִּבְרֵי הַכֹּל סִימָן גדלות הן. הרי שהסימנים אינם נחשבים אלא מגיל מסוים, ומכיון שיש להם קצבה למטה שנאן התנא במשנה.

קושיא נוספת על ריש לקיש. מָתִיב רַב שֵׁשֶׁת, שנינו בברייתא רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אַרְבָּעָה אופנים ישנם שמַּעֲנִיקִים לָהֶם לעבדים כשהם יוצאים לחירות. שְׁלֹשָׁה מהם בְּאִישׁ [עבד], והם, היוצא בשש, וביובל, ונרצע היוצא במיתת האדון. וּשְׁלֹשָׁה מהם בְּאִשָּׁה [אמה], והם, שש, יובל, וסימנים. וְאִי אַתָּה יָכוֹל לוֹמַר שכל הָאַרְבָּעָה מתקיימים בְּאֶחָד מהם, באיש או באשה, לְפִי שֶׁאֵין סִימָנִים בְּאִישׁ – עבד אינו יוצא בסימנים, וְכֵן אֵין רְצִיעָה נוהגת בְּאִשָּׁה שתצא במיתת האדון. מסיים רב ששת את קושייתו, וְאִם אִיתָא – ואם ישנם לדברי ריש לקיש, נִיתְנֵי נַמִּי – שישנה רבי שמעון שמעניקים לאמה אף כשהיא יוצאת בְּמִיתַת הָאָב. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לומר הָכָא נַמִּי תָּנֵי וְשַׁיֵּיר – אף כאן שנה התנא מקצת האופנים ושייר מקצתן [וכפי שחשבה הגמרא לבאר כך את המשנה], וְהָא אַרְבָּעָה קָתָנֵי – והרי רבי שמעון אמר שלא יכולים להתקיים ארבעה אופנים באחד, ולדבריך, כשנוסיף מיתת האב יכולים להתקיים ארבעה באשה. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לומר שהתַּנָּא דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָבָה – זמן קצוב לחול, קָתָנֵי, וְדָבָר שֶׁאֵין לוֹ קְצָבָה לֹא קָתָנֵי. וְהָא – והרי יציאה בסִימָנִין, דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה, שיש מהמהרת להביאן ויש שמאחרת, וְקָתָנֵי. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לתרץ הָכָא נַמִּי – גם כאן בברייתא כְּדְרַב סַפְרָא שאמר שלכן נשנו סימנים במשנה לפי שיש להם קצבה למטה, וְהָאֵיכָא – והרי ישנה יציאה בְּמִיתַת הָאָרוֹן דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה, וְקָתָנֵי – ואף על פי כן שנאה רבי שמעון בברייתא, ואם כן מדוע לא שנה אף מיתת האב. מתרצת הגמרא, לעולם הסיבה שלא שנה רבי שמעון מיתת האב משום שאינו שונה דבר שאין לו קצבה, ואכן מִיתַת אָרוֹן נַמִּי לֹא קָתָנֵי. שואלת הגמרא, וְאֶלָּא, אם רבי שמעון אינו מונה מיתת האדון, אַרְבָּעָה ההענקות שאמר מַאי נִיהוּ – מה הן. משיבה הגמרא, ארבעת ההענקות שאמר רבי שמעון הם שש שָׁנִים, וְיוֹבֵל, וְיוֹבֵל שֶׁל רְצִיעָה – שהנרצע יוצא בו, וְאָמָה הָעִבְרִיָּה היוצאת בְּסִימָנִים. הגמרא מחזקת את דבריה, הָכָא נַמִּי מִסְתַּבְרָא שאין התנא מונה בדבריו מיתת האדון, משום דְּקָתָנֵי סֵיפָא – בסיום דברי רבי שמעון ׳אִי אַתָּה יָכוֹל לוֹמַר שישנם אַרְבָּעָה אופנים בְּאֶחָד מֵהֶם, באיש או באשה, לְפִי שֶׁאֵין סִימָנִים בְּאִישׁ וְאֵין רְצִיעָה בְּאִשָּׁה׳, וְאִם אִיתָא שאחד מהאופנים הוא מיתת האדון, בְּאִשָּׁה מִיהָא מַשְׁכַּחַת לָהּ אַרְבָּעָה – אם כן באשה מצאנו ארבעה אופנים שמעניקים לה, שש ויובל סימנים ומיתת האדון. אלא שְׁמַע מִינָּהּ, שאין התנא מונה את מיתת האדון. קושיא נוספת על ריש לקיש, מדברי תנא קמא שבברייתא לעיל. מָתִיב רַב עַמְרָם, וְאִילּוּ העבדים שמַּעֲנִיקִים לָהֶם ביציאתם, הֵיוֹצֵא בְּשָׁנִים – לאחר שש שנים, וּבְיוֹבֵל, וּבְמִיתַת הָאָדוֹן, וְאָמָה הָעִבְרִיָּה שיוצאת בְּסִימָנִים. וְאִם אִיתָא לדברי ריש לקיש, נִיתְנֵי נַמִּי בברייתא שמעניקים אף לאמה היוצאת בְּמִיתַת אָב. וְכִי תֵּימָא תָּנָא וְשַׁיֵּיר – ואם תרצה לתרץ שהתנא לא שנה את כל האופנים שמעניקים לעבד, ולפיכך שייר אף את מיתת האב, וְהָא אִילּוּ קָתָנֵי – והרי התנא אמר שאלו הן האופנים שמעניקים לעבד, ומשמע שאין עוד אופנים. וְכִי תֵּימָא דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָבָה קָתָנֵי דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ קְצָבָה לֹא קָתָנֵי, ומיתת האב אינו לה קצבה שהרי אין זמנה ידוע, וְהָא סִימָנִין דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה מתי יבואו לה, וְאף על פי כן קָתָנֵי. וְכִי תֵּימָא הָכָא נַמִּי – ואם תרצה לתרץ אף כאן כְּדְרַב סַפְרָא שאמר שסימנים נחשבים כדבר שיש לו קצבה לפי שיש להם קצבה למטה, וכפי שהביאה הגמרא לעיל בשמו, וְהָאֵיכָא – והרי התנא הזכיר כאן בברייתא את היציאה בְּמִיתַת אָדוֹן שהיא דבר שאין לה קצבה, הרי שהוא שונה גם דבר שאין לו קצבה. מסיקה הגמרא, תְּיוּבְתָּא דְּרֵישׁ לָקִישׁ תְּיוּבְתָּא – הקושיא על ריש לקיש קושיא ללא תשובה היא, ומכיון שכן נדחו דבריו מההלכה. אך הגמרא תמהה כיצד ניתן לדחות את דבריו, וְהָא – הרי רֵישׁ לָקִישׁ קַל וָחוֹמֶר מסימנים אָמַר להוכיח שאמה יוצאת במיתת האב. משיבה הגמרא, קַל וָחוֹמֶר פְּרִיכָא הִיא – מופרך ומוקשה מעיקרו. מִשּׁוּם דְּאִיכָּא לְמֵימְרַךְ – ניתן לסתרו ולומר שאין ללמוד מסימנים שכן מַה לְסִימָנִין שֶׁנִּשְׁתַּנָּה הַגּוּף, שהרי נמכרה בהיותה קטנה וכעת נעשתה נערה ויש לומר שקטנה מכר לו ולא נערה, לפיכך היא יוצאת ממנו. תֹּאמַר בְּמִיתַת אָב שֶׁכֵּן לֹא נִשְׁתַּנָּה הַגּוּף של הבת, אם כן יתכן ולא זיכתה לו התורה לצאת.

הגמרא מנסה להביא ראיה לדברי ריש לקיש שנדחו. תָּנֵי חֲדָא – שנינו בברייתא אחת, עָנָק – ההענקה שמקבל הָעֶבֶד עִבְרִי היא לְעַצְמוֹ, וְעָנָק אָמָה הָעִבְרִיָּה לְעַצְמָהּ. וְתָנֵיָא אִידָךְ – ובברייתא אחרת שנינו אחרת, שֶׁעָנָק אָמָה הָעִבְרִיָּה וּמִצִיאָתָהּ שייכים לְאָבִיהָ, וְאֵין לְרַבּוֹתָהּ [־האדון] ליטול ממציאתה אֶלָּא שֶׁכֵּר בַּטָּלָה בִּלְבָד – כמה שהתבטלה ממלאכתה בשעה שהגביהה אותה. מַאי לַאו – מסתבר שכך יש לישב את הברייתות כדי שלא יסתרו זו את זו, הָא – הברייתא שאמרה שההענקה ניתנת לאב, מדברת באופן דְּנַפְקָא בְּסִימָנִים, ועדיין היא ברשות אביה עד שתתבגר, לפיכך ההענקה ניתנת לו. וְהָא – הברייתא שאמרה שההענקה ניתנת לאמה, מדברת באופן דְּנַפְקָא לָהּ בְּמִיתַת הָאָב, והרי היא ברשות עצמה לפיכך ההענקה ניתנת לה. נמצא אפוא, שהתנא סובר כדברי ריש לקיש שאמה יוצאת במיתת האב. דוחה הגמרא, לֹא – אין הכרח לפרש כך את הברייתות ולהוכיח כדברי ריש לקיש, אלא אִידִי וְאִידִי – שתי הברייתות עוסקות באופן דְּנַפְקָא לָהּ בְּסִימָנִין, וְלֹא קַשְׁיָא – אין להקשות סתירה מזו על זו, כיון שהָא – הברייתא שאמרה שההענקה לאב עוסקת באופן דְּאִיתֵּיהּ לָאָב – שהאב קיים, והָא דְּלֵיתֵיהּ לָאָב – ואילו הברייתא שאמרה שההענקה לאמה עוסקת באופן שמת האב, ולכן היא מקבלת את ההענקה.

הגמרא מבררת איזה חידוש יש בדברי הברייתא הראשונה. בַּשְּׁלָמָא מה שנאמר בברייתא שֶׁעָנָק אָמָה הָעִבְרִיָּה לְעַצְמָהּ, החידוש בכך לְמַעוּטֵי אַחִין, שאף על פי שלא בגרה עדיין היא אינה ברשותם, וההענקה אינה ניתנת להם. וכִּדְתָנְיָא בענין זה על הפסוק האמור בעבד כנעני (ויקרא כה מו) ׳וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם׳, דייקה התורה והוסיפה ׳אֹתָם׳ לומר שעבד כנעני אתם מנחילים לִבְנֵיכֶם וְלֹא – אינכם מנחילים את הזכות שיש לכם בִּבְנוֹתֵיכֶם לִבְנֵיכֶם, מִכָּאן אמרו שֶׁאֵין אָדָם מוֹרִישׁ זְכוּת שיש לו בִּבְתּוֹ לִבְנוֹ. אֶלָּא מה שנאמר בברייתא שֶׁעָנָק עֶבֶד עִבְרִי לְעַצְמוֹ, הלוא פְּשִׁיטָא – דין פשוט הוא, וכי אֶלָּא לְמַאן יש לתת אותו אם לא לעבד. מבארת הגמרא, אָמַר רַב יוֹסֵף, יו״ד קָרֵת קָא חֲזִינָא הָכָא – האות יו״ד שהיא קטנה ואינה תופסת מקום נעשתה כמו עיר גדולה המחזיקה מקום גדול. כלומר, לא היה צריך התנא להאריך ולומר שענק עבד לעצמו. אַבָּיֵי אָמַר, הָכִי אָמַר רַב שֵׁשֶׁת לבאר את החידוש שבדברי הברייתא, הָא מַנִּי – מי ששנה את הברייתא תּוּמְאֵי הוּא – שם חכם, דְּתַנְיָא תּוּמְאֵי אוֹמֵר מה שנאמר בהענקה (דברים טו יד) ׳הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ׳ כוונת התורה לומר שיש לתת את ההענקה לעבד וְלֹא לְבַעַל חוֹבוֹ. ודין זה חידשה הברייתא, שההענקה ניתנת לעבד ולא לבעל חובו.

הגמרא שבה לדון בגוף דברי הברייתא. גּוּפָא, אֲלוּ הם שמַּעֲנִיקִים לָהֶם בצאתם, הַיּוֹצֵא בְּשָׁנִים – לאחר שש, וּבְיוֹבֵל, וּבְמִיתַת אָדוֹן, וְאָמָה הָעִבְרִיָּה היוצאת בְּסִימָנִין. אֲבָל עבד הַנִּרְצָע מאדונו בתוך שנות עבודתו והגיע זמנו לצאת, וְכֵן הַיּוֹצֵא בְּגֵרָעוֹן כֶּסֶף, אֵין מַעֲנִיקִים לוֹ. רַבִּי מֵאִיר מחלק וְאוֹמֵר, הַנִּרְצָע אֵין מַעֲנִיקִין לוֹ כדברי תנא קמא, וְאוּלָם הַיּוֹצֵא בְּגֵרָעוֹן כֶּסֶף מַעֲנִיקִים לוֹ. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אַרְבָּעָה הם האופנים שמַּעֲנִיקִים לָהֶם, שְׁלֹשָׁה מהם בְּאִישׁ [עבד], והם, היוצא בשש, וביובל, ונרצע היוצא במיתת האדון. וּשְׁלֹשָׁה מהם בְּאִשָּׁה [אמה], והם, שש, יובל, וסימנים. וְאִי אַתָּה יָכוֹל לוֹמַר שכל הָאַרְבָּעָה מתקיימים בְּאֶחָד מהם, באיש או באשה, לְפִי שֶׁאֵין סִימָנִים בְּאִישׁ – עבד אינו יוצא בסימנים, וְכֵן אֵין רְצִיעָה נוהגת בְּאִשָּׁה שתצא במיתת האדון. מסיים רב ששת את קושייתו, וְאִם אִיתָא – ואם ישנם לדברי ריש לקיש, נִיתְנֵי נַמִּי – שישנה רבי שמעון שמעניקים לאמה אף כשהיא יוצאת בְּמִיתַת הָאָב. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לומר הָכָא נַמִּי תָּנֵי וְשַׁיֵּיר – אף כאן שנה התנא מקצת האופנים ושייר מקצתן [וכפי שחשבה הגמרא לבאר כך את המשנה], וְהָא אַרְבָּעָה קָתָנֵי – והרי רבי שמעון אמר שלא יכולים להתקיים ארבעה באופנים באחד, ולדבריך, כשנוסיף מיתת האב יכולים להתקיים ארבעה באשה. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לומר שהתַּנָּא דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָבָה – זמן קצוב לחול, קָתָנֵי, וְדָבָר שֶׁאֵין לוֹ קְצָבָה לֹא קָתָנֵי. וְהָא – והרי יציאה בסִימָנִין, דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה, שיש שמאחרת להביאן ויש שמאחרת, וְקָתָנֵי. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לתרץ הָכָא נַמִּי – גם כאן בברייתא כְּדְרַב סַפְרָא שאמר שלכן נשנו סימנים במשנה לפי שיש להם קצבה למטה, וְהָאֵיכָא – והרי ישנה יציאה בְּמִיתַת הָאָרוֹן דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה, וְקָתָנֵי – ואף על פי כן שנאה רבי שמעון בברייתא, ואם כן מדוע לא שנה אף מיתת האב. מתרצת הגמרא, לעולם הסיבה שלא שנה רבי שמעון מיתת האב משום שאינו שונה דבר שאין לו קצבה, ואכן מִיתַת אָדוֹן נַמִּי לֹא קָתָנֵי. שואלת הגמרא, וְאֶלָּא, אם רבי שמעון אינו מונה מיתת האדון, אַרְבָּעָה ההענקות שאמר מַאי נִיהוּ – מה הן. משיבה הגמרא, ארבעת ההענקות שאמר רבי שמעון הם שש שָׁנִים, וְיוֹבֵל, וְיוֹבֵל שֶׁל רְצִיעָה – שהנרצע יוצא בו, וְאָמָה הָעִבְרִיָּה היוצאת בְּסִימָנִים. הגמרא מחזקת את דבריה, הָכָא נַמִּי מִסְתַּבְרָא שאין התנא מונה בדבריו מיתת האדון, משום דְּקָתָנֵי סֵיפָא – בסיום דברי רבי שמעון ׳אִי אַתָּה יָכוֹל לוֹמַר שישנם אַרְבָּעָה אופנים בְּאֶחָד מֵהֶם, באיש או באשה, לְפִי שֶׁאֵין סִימָנִים בְּאִישׁ וְאֵין רְצִיעָה בְּאִשָּׁה׳, וְאִם אִיתָא שאחד מהאופנים הוא מיתת האדון, בְּאִשָּׁה מִיהָא מַשְׁכַּחַת לָהּ אַרְבָּעָה – אם כן באשה מצאנו ארבעה אופנים שמעניקים לה, שש ויובל סימנים ומיתת האדון. אלא שְׁמַע מִינָּהּ, שאין התנא מונה את מיתת האדון. קושיא נוספת על ריש לקיש, מדברי תנא קמא שבברייתא לעיל. מָתִיב רַב עַמְרָם, וְאִילּוּ העבדים שמַּעֲנִיקִים לָהֶם ביציאתם, הַיּוֹצֵא בְּשָׁנִים – לאחר שש שנים, וּבְיוֹבֵל, וּבְמִיתַת הָאָדוֹן, וְאָמָה הָעִבְרִיָּה שיוצאת בְּסִימָנִים. וְאִם אִיתָא לדברי ריש לקיש, נִיתְנֵי נַמִּי בברייתא שמעניקים אף לאמה היוצאת בְּמִיתַת אָב. וְכִי תֵּימָא תָּנָא וְשַׁיֵּיר – ואם תרצה לתרץ שהתנא לא שנה את כל האופנים שמעניקים לעבד, ולפיכך שייר אף את מיתת האב, וְהָא אִילּוּ קָתָנֵי – והרי התנא אמר שאלו הן האופנים שמעניקים לעבד, ומשמע שאין עוד אופנים. וְכִי תֵּימָא דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָבָה קָתָנֵי דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ קְצָבָה לֹא קָתָנֵי, ומיתת האב אינו לה קצבה שהרי אין זמנה ידוע, וְהָא סִימָנִין דְּאֵין לָהֶם קְצָבָה מתי יבואו לה, וְאף על פי כן קָתָנֵי. וְכִי תֵּימָא הָכָא נַמִּי – ואם תרצה לתרץ אף כאן כְּדְרַב סַפְרָא

המשך בעמוד רב

היוצא בשש, וביובל, ונרצע היוצא ביובל. **וְשִׁלְּשָׁה** מהם **בְּאִשָּׁה** [אמה], שש, ויובל, והיוצאת בסימנים. **וְאִי אַתָּה יָכוֹל לוֹמַר** שכל **הָאַרְבָּעָה** ישנם **בְּאֶחָד** מֵהֶן לחוד, באיש או באשה, **לְפִי שֶׁאֵין סִימָנִין מוּצְאִים בְּאִישׁ, וּרְצִיעָה** אינה נוהגת **בְּאִשָּׁה.** הגמרא מבארת את מחלוקת תנא קמא ורבי מאיר, ומבררת **מָנָא הָנֵי מִילֵּי** – מנין לת"ק שמענינים לאלו ולא לאחרים. משיבה הגמרא, **דְּתָנוּ רַבָּנָן** – שנינו על כך בברייתא, **יָכוֹל לֹא יְהוּ מַעֲנִיקִים אֶלָּא לְיוֹצֵא בְּשֵׁשׁ** מאחר ומצות הענקה נאמרה בו (דברים טו יב־יד), **מִנַּיִן לְרַבּוֹת** אף את **הַיּוֹצֵא בְּיוֹבֵל וּבְמִיתַּת הָאָדוֹן וְאָמָה הָעִבְרִיָּה בְּסִימָנִין** שמעניקים **לָהֶם. תַּלְמוּד לוֹמַר** – לכך נאמר בדין הענקה פעמיים לשון שילוח, **'תְּשַׁלְּחֶנּוּ', 'וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ',** לרבות שמצות הענקה נוהגת אף בשאר שילוחים. שואלת הגמרא, אם כן **יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה** אף את **הַבּוֹרֵחַ וְהַיּוֹצֵא בְּנִרְעוֹן בֶּסֶף** שמצוה להעניק להם. משיבה הגמרא, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ',** משמע שאין מצות הענקה נוהגת אלא **בְּמִי שֶׁשִּׁילּוּחוֹ מֵעִמָּךְ** – שיציאתו היא על ידך ומדעתך, **יָצָא בּוֹרֵחַ וְיוֹצֵא בְּנִרְעוֹן בֶּסֶף שֶׁאֵין שִׁילּוּחוֹ מֵעִמָּךְ** אלא מדעת עצמו. **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר,** בּוֹרֵחַ אכן **אֵין מַעֲנִיקִין לוֹ דְּאֵין שִׁילּוּחוֹ מֵעִמָּךְ,** שהרי יוצא שלא מדעתך כלל, **אֲבָל יוֹצֵא בְּנִרְעוֹן בֶּסֶף שֶׁשִּׁילּוּחוֹ מֵעִמָּךְ** – שהרי מעשיך [קבלת הכסף] הם הגורמים את שילוחו, לפיכך מעניקים לו.

בברייתא מבואר שלדעת הכל עבד הבורח אין מעניקים לו. שואלת הגמרא, מדוע אין מעניקים לו, הרי **הַבּוֹרֵחַ הַשְׁלָמָה בָּעֵי** – צריך להשלים את השנים שחיסר מעבודתו, ויוצא לאחר שהשלים שש שנים, אם כן הרי הוא ככל יוצא לאחר שש שמעניקים לו. ומביאה הגמרא ראיה שהבורח צריך להשלים, **דְּתַנְיָא מִנַּיִן לְבוֹרֵחַ שֶׁחַיָּיב לְהַשְׁלִים** את השנים שחיסר, **תַּלְמוּד לוֹמַר** (שמות כא ב) **'שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד'** בכל אופן.